

**Universiteit
Leiden**
The Netherlands

**Een ten onrechte aan Erasmus toegeschreven brief
van Esrom Rudinger aan Joachim Camerarius (1558)**

Jonge, H.J. de

Citation

Jonge, H. J. de. (1980). Een ten onrechte aan Erasmus
toegeschreven brief van Esrom Rudinger aan Joachim Camerarius
(1558). Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/1044>

Version: Not Applicable (or Unknown)
License: [Leiden University Non-exclusive license](#)
Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/1044>

Note: To cite this publication please use the final published version
(if applicable).

H. J. de Jonge, *Leiden*

Een ten onrechte aan Erasmus toegeschreven brief van Esrom Rüdinger aan Joachim Cameraarius (1558)

Op 8 november 1977 werd door Sotheby in Londen een 'autograph letter' van Desiderius Erasmus geveild: een opzienbarende gebeurtenis, vooral omdat de brief tot dusver onuitgegeven en onbekend was. In de catalogus¹ werd een goede foto van het stuk afgedrukt. De afbeelding toont de gehele brief uitgezonderd de drie bovenste regels, maar inclusief de ondertekening 'E.R.' Het stuk werd als volgt beschreven:

'Erasmus (Desiderius, 1466?-1536) A[utograph] L[etter] s[igned] ('E.R. '), 1 page, oblong 8vo, Schalast (?), 'Non(ae) April' ('5 April'), to an unnamed correspondent, urging him not to get alarmed about the illness of his daughter, suggesting that his wife is probably exaggerating the dangers and telling him that various cures are available, *trimmed at head, mounted on an album leaf*.
Apparently complete.'

Na de veiling is het document enige tijd in Nederland geweest. Hierdoor kon het stuk worden onderworpen aan het onderzoek waarvan de resultaten hier worden meegedeeld.

De brief, die zonder adres of aanhef begint, luidt als volgt:

r. 1	Mihi filiae tuae valetudo solicitudinem affert, de qua habes vxoris literas, neque res videtur expers periculi. Hodie panacea tua vsa est [<i>correctum ex: fuit</i>], id est rotulis
r. 5	lauatis cum aloë. Deinceps [<i>deletum: medium</i>] sequemur quae Peucerus subegerit, qui tibi salutem ascribi iussit, et mittit lactucae semina. Vale. Nonis Aprilibus †Scholast† iam scriptum parat Flacio
r. 10	quam primum, sed non minus vehemens. T. E.R.

1. *Catalogue of Valuable Continental and Russian Autograph Letters, Literary Manuscripts and Historical Documents comprising . . . Autograph Letters by Erasmus, Goethe . . .*, which will be sold by auction by Sotheby Parke Bernet & Co . . . 8th November, 1977, Londen 1977, 34, no. 79.

Het eerste woord op de negende regel is niet goed leesbaar, en daardoor onbegrijpelijk. Er staat 'Scholast' of 'Schulast' of 'Schalast' of 'Schelast', of nog iets anders². Maar overigens levert de tekst geen enkel probleem. Hier volgt een vertaling.

'Mij baart de toestand van Uw dochter zorg. Hierover hebt U de brief van Uw vrouw; en de zaak lijkt niet vrij van gevaar. Vandaag heeft zij Uw middel gebruikt, d.w.z. tabletten doordrenkt met aloe. Van nu aan zullen we opvolgen wat Peucerus zal voorschrijven. Deze vroeg mij, U bij dezen zijn groeten te doen, en stuurt sla-zaadjes. Gegroet. 5 April

Hij bereidt al een geschrift voor Flacius voor,
zo gauw mogelijk, maar niet minder heftig.

Uw E.R.³

Het briefje heeft ook op de achterzijde geen adres. De oorzaak hiervan is vermoedelijk, dat dit blaadje van 10 × 18,5 cm ingesloten is geweest in, of tegelijk is verzonden met, de uitvoeriger brief aan de echtgenote van de geadresseerde, welke genoemd wordt in regel 2. Speciale adressering op het onderhavige briefje was daardoor niet nodig.

De omstandigheden vanwaaruit de brief is geschreven kunnen als volgt gereconstrueerd worden. De afzender E.R. is op een of andere wijze verantwoordelijk voor de verzorging van een vrouw. Deze vrouw is ernstig ziek. Haar toestand wordt kritiek, en daarom stelt de briefschrijver de vader van de patiente op de hoogte. De vader verblijft blijkbaar in een andere stad. In een andere, uitvoeriger brief (misschien geschreven door de zieke zelf?) is ook haar moeder over de ernst van de ziekte ingelicht. De brief aan de moeder is toegankelijk voor de vader. De afzender heeft medisch advies ingewonnen van een zekere Peucer, wiens therapie vanaf nu zal worden gevolgd. Deze Peucer doet via de briefschrijver zijn groeten aan de vader van de zieke vrouw, en zendt hem (de vader) sla-zaad. Peucer heeft een polemisch geschrift voor of tegen zekere Flacius in voorbereiding.

Zoals de lezer reeds zal hebben vermoed, zijn de juist geschetste omstandighe-

2 Het is verleidelijk aan de naam van de plaats Schulpforte te denken, waar de straks te identificeren afzender van 1547 tot 1548 leraar was, maar andere gegevens wijzen op een latere datum van ontstaan. Er zal niettemin enige aanduiding van de plaats van verzending, of anders een excuus voor de haast waarmee de brief geschreven is, staan.

3 Welk aloe-preparaat precies is bedoeld is niet duidelijk. De 16de-eeuwse farmacie kende 'pillen bestaande uit gewassen (d w z gezuiverde) aloe', waarvan het recept staat in Val Cordus, *Dispensatorium Pharmacorum*, Neurenberg 1598, 119, cf 256. Hier is echter sprake van 'tabletten bevochtigd, doordrenkt met aloe'. Prof. dr. A. M. Luyendijk-Elshout deelde mij mee: 'Aloe is een drastisch purgeermiddel, niet ongevaarlijk als het in grote dosis wordt gegeven. Ik denk, dat Peucer, die Paracelsus was, wel niet erg ingenomen zal zijn geweest met de aloepillen. Deze drastische purgeermiddelen zijn in die tijd meer in zwang bij de Galenische geneeskundigen. — Het slazaad zal wel voor de tuin van de geadresseerde zijn. Er was toen veel zaad- en plantenruil onder geleerden, o a Marnix van St. Aldegonde deed er dapper aan mee.'

den van de brief desastreus voor de toeschrijving ervan aan Erasmus van Rotterdam. Deze toeschrijving aan Erasmus berust blijkbaar alleen op de ondertekening 'E.R.', niet op kennis van de inhoud van de brief. De beschrijving van het stuk in de auctie-catalogus druist regelrecht in tegen de strekking van de brief zelf: Het briefje wil niet geruiststellen, maar in tegendeel de vader informeren omtrent de ernst van de toestand.

Tegen het auteurschap van Erasmus verzetten zich minstens zes gegevens.

(1) Erasmus is nooit op zulk een wijze verantwoordelijk geweest voor, of bezorgd over, een zieke vrouw, dat hij haar vader zou hebben moeten inlichten.

(2) Een Peucer, met wie de briefschrijver blijkbaar in nauwe verbinding staat, heeft in het hele leven van Erasmus geen rol gespeeld.

(3) Flacius, die in dit briefje geacht wordt een zo bekende persoon te zijn, dat hij geen nadere introductie behoeft, is in Erasmus' biografie geheel onbekend.

(4) De ondertekening E.R. is nooit door Erasmus gebezigd: onder geen van zijn uitgegeven brieven, vele honderden in getal, komt deze afkorting voor. Er zij hier aan herinnerd, dat P.S. Allen en H. W. Garrod in hun monumentale uitgave van het *Opus Epistolarum Des. Erasmi Roterodami* de gedragslijn volgden, in de aanhef en de afsluiting van Erasmus' brieven alle formules en afkortingen exact weer te geven overeenkomstig hetgeen er in de originelen of de best reconstrueerbare tekst stond. Nooit tekende Erasmus met E. R. De kortste vormen waartoe hij zijn naam in ondertekeningen afkortte zijn:

Er. Rot. (slechts tweemaal);

Eras. Rot. (dertien maal)⁴.

In alle andere gevallen gebruikte hij een langere vorm – tenminste, indien hij überhaupt ondertekende, want gewoonlijk zette hij zijn naam in het adres boven de brief.

(5) Het handschrift van de brief vertoont misschien op het eerste gezicht wel enige gelijkenis met dat van Erasmus, maar bij vergelijking met specimina van Erasmus' hand⁵ blijven er opvallende verschillen.

(6) De combinatie van de namen Peucer en Flacius wijst zonder de geringste twijfel over te laten op een periode na de dood van Erasmus. Deze namen zijn beide zo zeldzaam, dat het, nu zij in verband met elkaar voorkomen, slechts kan

4. 'Er. Rot.' onder Ep. 2426 en 3097; 'Eras. Rot.' onder Ep. 1620, 1655, 1679, 1700, 1724, 1781, 1799, 1806, 2327, 2752, 2896, 2914 en 2971.

5. Ik heb vergeleken, behalve foto's van eigenhandig geschreven werken van Erasmus: G. F. Warner, *Facsimiles of Royal, Historical, Literary and Other Autographs* . . ., Londen (1895-) 1899, nr. 147; O. Clemen, *Handschriftenproben aus der Reformationszeit*, Zwickau 1911, nr. 18; C. Roth en Ph. Schmidt, *Handschriftenproben zur Basler Geistesgeschichte des 15. und 16. Jhdts*, Bazel 1926, nr. 10; J. Oeschger, *Briefe von und nach Basel aus fünf Jahrhunderten*, Bazel 1960, nr. 5; Chr. Vischer, ed., *Manu propria*, Bazel 1968, nr. 2; P. S. Allen, *Opus Epistolarum Des. Erasmi*, III, Oxford 1913, tegenover p. 146; *Erasmus en zijn tijd*. Tentoonstellingscatalogus, Rotterdam 1969, II, 146-151; en de afbeeldingen bij C. Reedijk, 'Three Erasmus Autographs in the Royal Library at Copenhagen' in S. van der Woude, ed., *Studia Bibliographica in honorem Herman de la Fontaine Verwey*, Amsterdam 1966, 327-349; voorts D. van Damme, *Een uur in het Erasmushuis* . . . Anderlecht 1964, 26.

gaan om Caspar Peucer, professor medicinae te Wittenberg en schoonzoon van Melanchthon (1525-1602), en de na 1549 energiek tegen Melanchthon opererende Flacius Illyricus (1520-1575). Het 'scriptum' dat Peucer volgens regel 9 in voorbereiding had, kan niet anders zijn dan een polemisch geschrift dat Peucer tegen Flacius wilde lanceren in de strijd tussen de zogenaamde Philippisten en de zogenaamde Gnesiolutheranen. Philippisten waren de aanhangers van de meer gematigde, humanistisch en enigszins calvinistisch georiënteerde denkrichting van Philippus Melanchthon en zijn kring. Gnesiolutheranen sloten zich nauwer bij Luthers theologie aan en wensten voortgaande zuivering van de evangelische kerk; hun inspirator en leider was Flacius Illyricus. De twist speelde zich af in de jaren vanaf 1549, in welk jaar Flacius de universiteit van Wittenberg, waarin hij professor Hebreeuws was geweest, had verlaten. De onderhavige brief dateert derhalve van na het sterfjaar van Erasmus van Rotterdam (1536).

Staat hiermee vast, dat het document in kwestie geen brief van Erasmus kan zijn, de werkelijke auteur kan bovendien met feilloze zekerheid worden aangegeven. Indien men in Jöchers *Gelehrtenlexicon* nagaat, welke 16de-eeuwse geleerden een voor- en een achternaam hadden die tot de initialen E.R. kunnen worden afgekort, dan vindt men er twaalf. Van hen hebben er verscheidene in relatie gestaan met Melanchthon en zijn kring te Wittenberg: zo Ernst Regius (ca. 1526-1570), een leerling van Melanchthon en de uitgever van de werken van zijn vader, de lutherse theoloog Urbanus Regius; voorts Erasmus Reinhold (1511-1553), mathematicus te Wittenberg; en Esrom Rüdinger (1523-1591), klassiek filoloog en physicus, vanaf 1557 professor physicae te Wittenberg, van 1570 tot 1574 in het Grieks. De omstandigheden evenwel waarin de hier besproken brief geschreven is, stemmen slechts overeen met de biografische gegevens van één van deze drie, en in dit geval ook volkomen, namelijk van Esrom Rüdinger.

Esrom Rüdinger, in 1523 geboren te Bamberg, werd als gezegd in 1557 professor physicae te Wittenberg⁶. Hij was toen negen jaar, sedert 1548, getrouwd met een dochter van Joachim Camerarius, de professor Grieks te Leipzig (1500-1574), genaamd Anna. Deze Anna was kort na hun aankomst te Wittenberg ernstig ziek geworden. Haar toestand werd steeds slechter, en binnen een jaar na de verhuizing overleed ze, dertig jaar oud, op 16 september 1558. Haar vader Camerarius en zijn vrouw overleefden haar. Ziehier de situatie vanwaaruit Rüdinger op 5 april 1558 vanuit Wittenberg de brief schreef die als 'autograph letter' van Erasmus werd aangekondigd.

Rüdingers auteurschap wordt volkomen bevestigd door een andere brief, door hemzelf geschreven en ondertekend en eveneens gericht aan zijn schoonvader Camerarius. Deze wordt bewaard in de universiteitsbibliotheek te Leiden (Pap. 2). Het handschrift van deze brief is identiek met dat van de brief van Sotheby.

6. J. J. Herzog en A. Hauck, edd., *Realencyklopadie für protestantische Theologie und Kirche*, 17. Band, Leipzig 1906, art. 'Rüdinger, Esrom', 191-193. De daar vermelde monografische literatuur van o.a. A. Strobel, *Esrom Rüdingers Leben und Schriften* heb ik niet kunnen raadplegen.

Maar in het te Leiden berustende schrijven luidt de ondertekening: T. Esr. (Tuus Esrom), en het adres: D(omi)n(o) Ioachimo Camerario v(iro) cl(arissimo), soce-ro s(uo) colendiss(imo). De Leidse brief is gedateerd xvii C(a)l. Ian., dit is 16 december, zonder jaar. Hij moet echter stammen uit de tijd dat Rüdinger nog niet in Wittenberg was, maar – zoals hij opmerkt – nog in de ‘prouincia’ werkte, d.w.z. rector was aan de beroemde school te Zwickau. Deze functie bekleedde hij van 1549 tot 1557. Opmerkelijk is, dat Rüdinger ook reeds in deze vroegere brief tegenover zijn schoonvader Camerarius bezorgdheid uit over de gezondheid van Anna:

‘mijn echtgenote klaagt de afgelopen veertien dagen, dat ze onophoudelijk last van hoofdpijn heeft, maar zó erg, dat ze nu te bed ligt.’

‘mea vxor his continuis diebus xiiii ex capite se laborare continenter queritur, ita tamen vt iam decumbet.’

Om terug te keren tot de door Sotheby geveilde brief, Camerarius, aan wie hij gericht is, was sedert lange jaren een goede vriend en nauwe geestverwant van Melanchthon. Daarvan getuigt Melanchthons correspondentie welsprekend. Melanchthons intiemste vertrouweling, zijn steun en toeverlaat vanaf 1550 was evenwel zijn eigen schoonzoon en huisgenoot Caspar Peucer, professor medicinae te Wittenberg (1525-1602)⁷. Geen wonder dus, dat Peucer zijn collega Rüdinger groeten laat overbrengen aan Camerarius. Het schijnbaar onbetekende detail van Peucers groet aan Camerarius is overigens van belang voor de datering van de brief. Rüdinger is na de dood van Camerarius’ dochter hertrouwd. Theoretisch zou het onderhavige briefje gericht kunnen zijn aan zijn tweede schoonvader, een zekere Weseneck. Van enige relatie tussen deze Weseneck en Peucer is echter niets bekend, des te meer van de band tussen Camerarius enerzijds en Melanchthon en Peucer anderzijds.

Over de aard van Anna’s ziekte schreef Joachim Camerarius twee dagen voor haar dood, op 14 september 1558, aan zijn vriend Hieronymus Baumgartner:

‘Mijn dochter Anna ligt gevaarlijk ziek op bed met vierdedaagse koorts, waaraan ze al geruime tijd geleden heeft, maar die verergerd is doordat er dysenterie bij gekomen is, aan welke ziekte op 5 september mijn oudste kleindochter eveneens in Wittenberg is overleden.’

‘filia mea Anna periculose decumbit febre quartana, qua laborauerat aliquantisper, aucta accessione *disenterias*, quo morbo Non. Septembr.

7. Aug. Hirsch e.a., edd., *Biographisches Lexikon der hervorragenden Ärzte*, 2. Aufl., Berlin/Wenen, IV, 1932, art. ‘Peucer’, 579.

mea neptis maior natu ibidem morte obiit⁸.

Op 16 september 1558 overleed Anna. De volgende dag richtte Melanchthon, die de zieke tenslotte dagelijks had bezocht, een oproep tot de academische gemeenschap van Wittenberg, waarin hij alle *scholastici* aanspoorde mede te leven met de in rouw gedompelde Rudinger en Camerarius. Uitvoerig prees Melanchthon de wijze waarop Anna haar ziekte doorstaan had. Hij besloot met alle *scholastici* uit te nodigen, de begrafenisceremonie bij te wonen. Op dezelfde dag verzond hij twee condoleance-brieven aan Camerarius⁹.

Een laatste vraag waarop hier moge worden ingegaan is: welk geschrift had Peucer in april 1558 tegen Flacius Illyricus in voorbereiding? Het antwoord is niet makkelijk te geven. Maar zijn voornemen zal te maken hebben gehad met de recente mislukking van het Colloquium van Worms en de fatale invloed die Flacius op het verloop van dit godsdienstgesprek had gehad¹⁰. In 1557 was dit concilie op initiatief van Ferdinand I, toen nog koning doch sinds maart 1558 keizer van Duitsland, belegd als laatste grote poging om de eenheid tussen katholieken en evangelischen te herstellen. Het moeizaam verlopend gesprek eindigde eind 1557 in een fiasco, vooral doordat binnen het kamp van evangelische afgevaardigden tweespalt ontstond tussen de wat meer tot verzoening met de katholieken neigende theologen onder leiding van Melanchthon, en de strengere lutheraanse afgevaardigden uit vooral Weimar, die eerst allerlei heterodoxe leringen binnen protestantse kring, waarin de Augsburgse Confessie (1530) als norm gold, veroordeeld wensten te zien. Laatstgenoemde groep theologen handelde op inspiratie van Flacius, die overigens zelf niet aan het gesprek deelnam. De verdeeldheid tussen de protestanten had de diep betreurenswaardige mislukking van het concilie tot gevolg. In december 1557 ging het uiteen zonder resultaat. Melanchthon die zich tot vergaande concessies tegenover de strengere lutheranen bereid had getoond en niets onbeproefd had gelaten om de eenheid onder de protestanten te bewaren, was door het échec van het colloquium geestelijk en lichamelijk aangedaan. Tijdens de laatste maand van het gesprek was bovendien in zijn afwezigheid zijn vrouw gestorven. Ondanks dit alles stelde Melanchthon begin 1558 nog het schrijven op, waarmee de vorsten van o.a. de Palts, Saksen, Brandenburg, Württemberg, Hessen en Baden zich op

8 Joach Camerarius, *Epistolarum familiarium libri VI*, Frankfurt 1583, 282 Over Anna's ziekte ook Melanchthons Briefwechsel, in *Corpus Reformatorum*, IX, col 613

9 Al deze stukken in *Corpus Reformatorum*, IX, col 614-615 Over Melanchthons betrokkenheid bij de dood van Anna ook Karl Hartfelder, *Philipp Melanchthon als Praeceptor Germaniae*, Berlijn 1889, reprint Nieuwkoop 1964, 92

10 Over Flacius en het Colloquium van Worms Wilhelm Preger, *Matthias Flacius Illyricus und seine Zeit*, 2 dln, Erlangen 1859-1861, reprint Nieuwkoop 1964, II, 63-103, zie ook Flacius' bibliografie achterin dit deel, met op pp 556-558 vele polemische werken uit 1556-1558 waarvan één of ander Peucer tot een weerwoord zou kunnen hebben genood Zie voorts G. Kawerau, 'Wormser Religionsgespräche', *Realenc f prot Theol u Kirche*. 21 Band, 1908, 492-496, en C Enders, 'Frankfurter Rezens', *ibid.*, 6 Band, 1899, 169-172

de Rijksdag van maart '58 verenigden op de grondslag van de Augsburgse Confessie, onder afwijzing van enige daarvan afwijkende leringen. Dit door Melanchthon voor de vorsten opgestelde stuk staat bekend als het Frankfurter reces. Flacius reageerde spoedig met een *Refutatio Samaritani Interim*, die ongedrukt bleef, maar in afschriften verspreid werd. Daar Melanchthon deze *Refutatio* eerst vanaf 9 mei vermeldt¹¹, is het niet waarschijnlijk dat Peucer reeds in april daartegen een weerwoord voorbereidde. Niettemin kan men zich levendig voorstellen, dat Peucer, die samen met Melanchthon aan het Colloquium van Worms had deelgenomen, zich het lot van zijn geplaagde schoonvader aantrok en, zoals Rüdinger meedeelt in zijn briefje aan Camerarius, een heftig schrijven tegen Flacius voorbereidde, of althans daarop zon. Wellicht is dit schrijven nooit voltooid of gepubliceerd; in september verscheen een officiële repliek op Flacius' *Refutatio*, door Melanchthon zelf namens de gezamenlijke Wittenbergse theologen opgesteld. Dit maakte een particulier strijdschrift van Peucer overbodig. Nader onderzoek op het punt van Peucers scriptum is nog gewenst, maar het worde verricht door een kerkhistoricus, niet door een arme nieuwtestamenticus die meende een onbekende brief van Erasmus, editor en interpres princeps van het Nieuwe Testament, ter hand te nemen.

Wij vatten samen. De hier besproken brief, aangeboden als autograaf Erasmianum, kan vanwege het feit dat hij een toespeling bevat op de strijd tussen enerzijds Melanchthons geestverwanten te Wittenberg, met name Peucer, en anderzijds Flacius Illyricus, niet van Erasmus zijn. Hij is zonder enige twijfel geschreven door Esrom Rüdinger, van wie de onder de brief staande initialen E.R. blijkbaar zijn. Dat het handschrift dat van Rüdinger is, blijkt uit diens brief bewaard in de Leidse U.B. In de *Collectio Camerariana* in de Staatsbibliotheek te München komen trouwens brieven van Rüdinger voor getekend met 'E.R.'¹². De door Sotheby aangeboden brief moet geschreven zijn tussen 1549, het jaar waarin Flacius de Wittenbergse universiteit verliet, en 1575, het sterfjaar van Flacius. Het is gezien de kennelijk hartelijke relatie tussen Peucer en de geadresseerde van de brief het meest waarschijnlijk, dat Rüdinger hier schrijft aan zijn eerste schoonvader, Camerarius, d.w.z. over zijn eerste vrouw Anna. Dan is er slechts één datum waarop de met 'Nonis Aprilibus' gedateerde brief geschreven kan zijn: 5 april 1558, de enige 5de april die Anna in Wittenberg heeft meege maakt.

Natuurlijk is deze uitkomst enigszins teleurstellend. De teleurstelling wordt echter grotendeels weggenomen door de bijzonder verheffende wijze waarop de

11. Briefwissel, *Corpus Reformatorum*, IX, col. 544-545.

12. Zo bericht mij Dr. Karl Dachs, Leiter der Handschriftenabteilung in de Bayerische Staatsbibliothek München, onder verwijzing naar MS. *Collectio Camerariana*, Clm 10358, Nr. 261. Het raadselachtige 'Scholast' liet zich aan de hand van de Rüdinger-brieven in München niet ophelderen. Voor Dr. Dachs' schrijven van 9 augustus 1979 betuig ik hier mijn hartelijke dank.

firma Sotheby op de resultaten van het hier beschreven onderzoek heeft gereageerd. Na van deze uitslag op de hoogte te zijn gesteld, heeft Sotheby zich terstond bereid verklaard, het in 1977 geveilde stuk terug te nemen en de aanzienlijke koopsom te restitueren. Aangezien de veilingvoorwaarden de firma hiertoe geenszins verplichten, mag deze tegemoetkomende reactie worden beschouwd als een zeer genereus gebaar. De presentatie van de brief in de auctiecatalogus mag te wensen hebben overgelaten, door haar bereidheid om het stuk terug te nemen doet de firma Sotheby haar vertrouwenwekkende naam eer aan.

Summary

The 'autograph letter' of Desiderius Erasmus auctioned by Sotheby in London on 8 November 1977 cannot be a letter from Erasmus. It alludes to the discord between the adherents of Melanchthon at Wittenberg, especially the professor of medicine Caspar Peucer, and the rigidly Lutheran theologian Flacius Illyricus. The letter must date, therefore, from the time after Flacius had left Wittenberg University in 1549. The sender, who signed with his initials E.R., had recently asked medical advice from Peucer. Hence he will have to be looked for in Peucer's entourage at Wittenberg. The only candidate who can seriously be considered is Esrom Rüdinger, professor of physics since 1557. That it is indeed he who wrote the letter is confirmed by another letter of his, signed 'Esr(om)' and addressed to his (first) father-in-law Joachim Camerarius in Leipzig; this letter is preserved in the University Library at Leiden (Pap. 2). The handwriting of this Leiden letter is identical with that of the letter auctioned by Sotheby and the subject matter is partly the same.

Esrom Rüdinger's letter edited and discussed here can also be dated precisely. In it, Rüdinger sends his father-in-law greetings from Peucer. Now Peucer had a cordial relation with Rüdinger's first father-in-law Camerarius, but is not known to have had any relations with his second father-in-law Weseneck. So the addressee of the letter must have been Joachim Camerarius at Leipzig. If so, the letter which is dated 'Nonis Aprilibus' can only have been written on the 5th of April 1558, 1558 being the only year in which, after Rüdinger and his wife Anna had moved to Wittenberg (1557), Anna lived to see the month of April. In short, we have here a letter from Esrom Rüdinger at Wittenberg to his father-in-law Camerarius at Leipzig, informing the latter about the gravity of his daughter's illness. She was to die five months later.

It is very pleasant to record that the firm of Sotheby, after being informed of the results of this research into the document concerned, has generously declared itself to be willing to take back the letter and to return the purchase-money to the buyer.